

ВІДНОШЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ДО ВИРІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ ПРОТЯГОМ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Не маючи власної державності, щоб захистити свої корінні інтереси, українці зазнали у війні особливо відчутних втрат. Від самого початку боїв літом 1914 р. українські землі стали одним із основних воєнних театрів на східному фронті, де у боротьбі зійшлися два супротивники – Австро-Угорщина й Німеччина, з одного боку, та Росія, з іншого. Українські політичні партії виявляли своє ставлення до війни в залежності від того, на якій території України вони діяли. Тому частина політичних партій підтримували Росію, інша частина – австрійсько-німецький блок. Але ні та ні інша держави не враховували інтересів українських територій, а лише намагалися використати якнайвигідніше у своїх цілях.

Ключові слова: Перша світова війна, українська політична думка, Антанта, Троїстий Союз, Загальна Українська Рада, Союз Визволення України, Товариство Українських Поступовців, українські соціал-демократи.

Перша світова війна сколихнула все українське суспільство, оживила діяльність політичних партій. Кожна держава, яка воювала на Східному фронті, чи на боці Антанти, чи на боці Троїстого Союзу, переслідувала загарбницькі цілі. Важливе місце у своїх стратегічних планах вони приділяли українським землям. Німеччина хотіла відвоювати у Росії Донецький басейн з Одесою, Кримом та Приазов'ям, Австро-Угорщина, не відмовляючись від свого панування у Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті, претендувала на Волинь і Поділля, Росія також виношувала плани щодо західноукраїнських земель, але загарбницьку суть їх маскувала гаслом „визволення під'яремної Русі” [12, с. 423].

Правлячі політичні партії усіх країн, що були втягнуті у війну, повністю підтримали політику своїх урядів і закликали населення виявляти „патріотичні” почуття, захищаючи „свободу і незалежність вітчизни”. Патріотичними почуттями були охоплені і мешканці обох частин України. Політичні партії виявляли своє ставлення до війни в залежності від того, на якій території України вони діяли. Тому певна частина політичних партій підтримували царську Росію, інша частина – австрійсько-німецький блок. Вони виступили з підтримкою політики уряду у війні, закликали до цього народ.

Українська політична думка Східної України була представлена двома основними напрямками національно-державного облаштування. Перший – народницько-федеративний, пов'язаний передовсім з М. Грушевським, В. Винниченком, Д. Антоновичем. Вони пропонували здійснити децентралізацію імперії, забезпечити регіональну автономію з наданням широких прав місцевим органам влади, гарантувати права національних меншин та їх пропорційне

представництво в органах місцевого самоврядування.

Діячі націонал-радикального – другого напрямку в українському визвольному русі виступали з власним варіантом конституційного облаштування України. Їх не задовольняв принцип локального самоврядування в межах Росії, бачачи Україну самостійною державою.

Частина українських політиків вірила, що перемога Росії змусить її послабити національний гніт і наблизить свободу для пригноблених народів. Так, на початку війни Товариство українських поступовців (ТУП) підтримало Росію. Але коли після перших успіхів російських військ у Галичині стало зрозуміло, що царизм не має наміру надавати автономію Україні, ТУПівці оголосили про свій нейтралітет у війні.

Основні програмні положення поступовців полягали у проголошенні автономного устрою тих держав, з якими Україну поєднала історична доля. Державу вони розуміли як вільну спілку рівноправних та рівноцінних націй, серед яких не повинно бути ні гнобителів, ні гноблених. Отже, вони виступали за демократичну автономію України, гарантовану такою ж федерацією рівноправних народів, за цілковите забезпечення культурно-національних цінностей і політичних прав українського народу, за його самостійний економічний розвиток, а єдиним простим шляхом до цього вважали націоналізацію всіх форм приватного та громадського життя: шкіл, судів, церкви, адміністративних і громадських установ, органів самоврядування.

В умовах підтримки частини російської громадськості і послаблення тиску з боку уряду активізувалась діяльність українських громадських діячів. Влітку 1915 р. їм вдалося добитися дозволу на створення „Союзу допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від військових дій”, яке розпочало організацію допомоги біженцям-українцям, передусім – арештованим і висланим галичанам, дітям, які втратили батьків, загалом всім жертвам російської окупації Галичини. До „Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст” увійшли впливові українські діячі Д. Дорошенко, А. Вязлов, А. Ніковський. У 1916 р. до Союзу міст вступив і став помічником уповноваженого Союзу на Західному фронті С. Петлюра.

Були також спроби відновити українську пресу, але, як правило, після одного-двох номерів видання закривалися. Активізувалась також діяльність деяких українських політичних організацій, які вимагали допуску української мови у школи, свободи української преси, діяльності „Просвіт” та інших українських культурно-освітніх товариств і гуртків [11, с. 92].

В дуже складних і тяжких умовах з початку війни опинилися соціалістичні партії. Їхня робота ускладнювалась небачено жорстокими репресіями

з боку царських властей. По всій території Росії було введено військовий час, у тому числі в Україні, уведено цензуру, закрито багато легальних робітничих організацій, припинено видання газет і журналів. Велике число робітників було мобілізовано і відправлено на фронт [2, с. 6].

Ускладнювали роботу соціалістичних партій і незгоди в їх середовищі, що розгорялися в основному у керівних верхівках, на місцях у партійних організаціях рядові члени здебільшого працювали пліч-о-пліч, без серйозних суперечок і розходжень. Зокрема, найбільш гострими були розходження між лідерами більшовиків і меншовиків.

Проте, з метою зміцнення зв'язків з масами й розширення партійної роботи соціал-демократи - більшовики й меншовики використовували легальні можливості. Вони працювали в робітничих профспілках, лікарняних касах, робітничих клубах, таких, як „Робітничий будинок” у Харкові, „Науково-художній клуб” у Києві, робітничих кооперативах, виступали на різних легальних зборах, з'їздах тощо [6, с. 52].

Одночасно з розгортанням діяльності російських соціал-демократів з весни 1915 р. дещо активніше стали діяти окремі організації Української соціал-демократичної робітничої партії. Однією з таких організацій була Катеринославська.

Українські соціал-демократи Катеринославщини співпрацювали з російськими соціал-демократами. Свідченням цього є, зокрема, угода, підписана 15 листопада 1915 р. між катеринославськими організаціями української і російської соціал-демократичних партій. У цій угоді говорилося, що вказані партійні організації вирішили об'єднатися в загально практичній роботі.

Серед українських соціал-демократів, які перебували в еміграції, склалася невеличка група лівих. До неї входили Л. Юркевич (Л. Рибалка), П. Дятлов, В. Левинський. Ця група видавала в Женеві щомісячник „Боротьба” з лютого 1915 р. по вересень 1916 р. У статтях „Війна і українська соціал-демократія”, „Українське міщанство і війна”, „Союз визволення України” та інших. „Боротьба” підтримувала гасло поразки імперіалістичних урядів у війні та виступала проти русофілів із журналу „Українське життя”, так і германофілів із „Союзу визволення України”.

Українські есери не змогли оформитися в самостійну партію. На початку війни вони виступали проти ведення військових дій і підтримували гасло поразки уряду у війні. У своєму зверненні до української інтелігенції, селян і робітників відзначалось, що поразка царизму у війні полегшить боротьбу українства за свободу і незалежність. З 1917 р. активізувались групи українських есерів у Києві, Чернігові та Харкові, які вели роботу серед студентів, видавали матеріали СВУ, що їх надсилала з Відня група українських есерів на чолі з М. Залізником [2, с. 5].

Емігранти-москвофіли Західної України утворили в Києві „Карпатсько-руський комітет визволення”,

який закликав галичан зустрічати російську армію як визволительку. Водночас значна частина українських соціал-демократів за участю В. Винниченка займала антивоєнні позиції [9, с. 192].

Загалом майже всі українські партії переслідувалися законом і перебували у підпіллі. За належність до них, яку влада розцінювала як „зраду Батьківщині”, винних притягали до кримінальної відповідальності. З початком війни у Росії було запроваджено воєнний стан, і це розв'язало руки російським шовіністам, які прагнули цілковитої розправи з українством [10].

Ситуація в Західній Україні була набагато сприятливішою для політично-партійної діяльності, тому тут активно діяли як представники західноукраїнської політичної еліти так і емігранти зі Східної України.

Вже у перші дні війни емігранти з Наддніпрянщини, що перебували у Львові створили „Союз визволення України”. Засновниками цієї організації були відомі соціалісти – Д. Донцов, В. Дорошенко, А. Жук, М. Залізник, М. Липневський і О. Скоропис-Йолтуховський. Цей Союз проіснував від серпня 1914 до кінця червня 1918 р. За цей період він проводив широку видавничу та інформаційну діяльність і культурно-національну роботу серед українців – полонених російської армії в Австрії і Німеччині [8].

Згідно з платформою Союзу, самостійна Україна мала бути конституційною монархією з демократичним ладом, однопалатною системою законодавства, громадськими, мовними і релігійними свободами для всіх національностей і віросповідань, із самостійною українською церквою. Себе Союз розглядав як представника інтересів Великої України перед Центральними державами та їхніми союзниками і як зародок майбутнього українського уряду. Союз налагодив тісні зносини з блоком ворожих Росії держав і отримував від них матеріальну допомогу. Насамперед, його члени на західноукраїнських землях, у державах Четверного союзу і нейтральних країнах розповсюджували інформації про становище в Україні, пропагували ідею визволення України і створення незалежної української держави. Для цього представники Союзу побували в багатьох країнах: у Німеччині - О. Скоропис-Йолтуховський, у Туреччині - М. Меленевський, у Болгарії - Л. Ганкевич, у Швеції і Норвегії - О. Назарук.

Союз видавав багато книжок про Україну різними мовами - німецькою, французькою, англійською, угорською, італійською та ін. Але найбільше уваги Союз приділяв роботі серед військовополонених українців із російської армії, яких було десятки й сотні тисяч у Німеччині і Австро-Угорщині. Союз добився, що українців-полонених зосередили в спеціальних таборах. Члени Союзу піклувалися про поліпшення умов життя полонених, направляли в табори учителів та інструкторів, які організували там школи грамоти, бібліотеки, читальні, хори, оркестри, освітні курси, пробуджували в полонених національну свідомість.

Другою значною політичною силою на території західноукраїнських земель була Головна Українська Рада, яка була створена 3 серпня 1914 року у Львові. Вона була міжпартійним блоком, до складу якого входили Радикальна, Соціал-демократична та Націонал-демократична партії. За ініціативи Головної Української Ради було створено легіон Українських січових стрільців (УСС). Основою для його формування послужили громадські організації „Січ”, „Сокіл”, „Пласт”. Хоч лідери січових стрільців і вбачали свою мету в боротьбі за національні інтереси українського народу, Австро-Угорщина використовувала стрільців у війні з Росією. 3,5 мільйони українців в російській армії і 250 тисяч – в австрійській, змушені були, відстоюючи інтереси імперій, вбивати один одного. Українська земля знову перетворилася на арену жорстоких боїв [5, с. 517].

На початку травня 1915 р. Головна Українська Рада у Відні реорганізувалась у Загальну Українську Раду. Головою ЗУР був обраний Кость Левицький. Перемоги австро-угорських і німецьких військ навесні та влітку 1915 р. відкрили нові перспективи української політичної діяльності в Австро-Угорщині. У таких умовах Загальна Українська Рада здобула авторитет в австрійського уряду, з яким вела часті переговори у справах шкільництва, поділу Галичини та створення українського університету у Львові.

12 травня 1915 р. ЗУР опублікувала програмну декларацію „до народів цивілізованого світу”, в якій заявила, що вона має за мету створення з українських земель, які перебувають під владою Росії „вільної самостійної української держави”, а з українських земель в Австро-Угорщині домагається створення української національно-територіальної області, побудованої на основах свободи і демократії, з забезпеченням прав національних меншин. Щоб досягти цього, Рада вважала необхідним поразку царської Росії та підтримку у війні Австро-Угорщини та її союзників [13, с. 265].

Загальна Українська Рада вела переговори з урядом та окремими міністрами Австро-Угорщини. Вона домагалася поділу Галичини на дві адміністративні одиниці – східну українську та західну польську, відкриття українського університету у Львові, дозволу відкрити українські школи в окупованих районах Холмщини та Волині. Проте, успіхи Ради були мінімальними.

5 листопада 1916 р. кайзер Вільгельм II і цар Франц Йосиф I проголосили утворення Польської держави, так званого Царства Польського та надали Галичині, без поділу на дві частини, повну автономію, що означало цілковите підпорядкування українців полякам.

Це викликало велике незадоволення серед галицьких українців. На знак протесту Президія Загальної Української Ради на чолі з Костем Левицьким склала свої повноваження, а керівну роль в громадському житті Східної Галичини перебрала Українська парла-

ментська репрезентація (представництво в австрійському парламенті), головою якої було обрано Ю. Романчука, а його заступниками Є. Петрушевича і Л. Бачинського.

Таким чином, за рівнем свого політичного та національно-культурного розвитку, організованості народу, зрілості політичного керівництва Галичина випередила інші райони України, хоча мала значно гірші соціально-економічні умови.

Отже, проаналізувавши діяльність українських політичних сил на початку та протягом Першої світової війни, ми можемо зробити висновок, що поділ українського народу між двома державами-суперниками Росією та Австро-Угорщиною викликав відповідні розбіжності у поглядах політично активних українців. Одні політичні сили прагнули досягнення автономії України у складі Росії та відповідно підтримували її у війні, інші розраховували на створення самостійної української держави, спираючись на Австро-Угорщину та Німеччину.

Джерела та література:

1. Андрієвський В. Три громади. Спогади з 1880 — 1917 рр. - Львів, 1936. - 351 с.;
2. Бевз Т. Українські есери // Історія України. - К.: Вища школа, 1998. - № 15. - С. 4 - 7;
3. Білоус А. Українські кадети й національне питання // Наукові праці з питань політичної історії. - К., 1992. - Вип. 173. - С. 32 - 35;
4. Гунчак Т. Україна - перша половина ХХ ст. - К.: Либідь, 1993. - 288 с.;
5. Грушевський М. Ілюстрована історія України. - Київ: Золоті Ворота, 1990. - 572 с.;
6. Дорошенко В. Українство в Росії. Новітні часи. З портретами. - Відень: Накладом „Союза визволення України”, 1916. - 114 с.;
7. Козицький М., Доморослий В. Українська парламентська громада в I і II Державних думах // Наукові праці з питань політичної історії. - Вип. 172, - К.: КДУ, 1992. - С. 12 - 23;
8. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) - К.: Альтернативи, 1999. - 336 с.;
8. Кухта Б. З історії української політичної думки. - К.: Генеза, 1994. - 368 с.;
9. Мазур О., Патер І. М. С. Грушевський і союз визволення України в документах російської жандармерії. - Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/1345>;
10. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. - К.: МП „Пам'ятки України”, 1991. - 136 с.;
11. Рибалка І. Історія України. - Ч. 2. - Харків: Основа, 1997. - 567 с.;
12. Субтельний О. Україна. Історія. - К.: Либідь, 1993. - 720 с.

Yuliia Fediv

The Ukrainian Parties' Attitude towards Solution of the Ukrainian Issue on International Arena during World War I

Without having the country for the protection of her own interests Ukrainians have suffered the big losses during war. From the very beginning of fights in summer of 1914 the Ukrainian lands became a battlefield on the Eastern front where two old contenders had converged - Austro-Hungary and Germany, on the one hand, and Russia, on the another hand. The Ukrainian parties expressed their attitude to war depending on what territory they operated.

Therefore some parties supported Russia, a part supported Austria-Hungary and Germany. But the governments of two blocks waged the war without paying attention to the Ukrainian interests. They thought about the best distribution of Ukrainian lands.

УДК: 327(4/9)

МНОЖИННІСТЬ УЧАСНИКІВ НА СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ ЯК ФАКТОР ЗМІНИ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОГО КОНСТРУЮВАННЯ СВІТУ

В статті аналізуються особливостей міжнародних систем як різновиду суспільних, а також традиційних механізмів досягнення ними стабільності (балансу сил). Крім того, розглядаються нові підходи глобального управління до досягнення стабільності міжнародної системи в контексті глобалізації. Невизначеність у розвитку міжнародної спільноти, що є результатом збігу процесів глобалізації й структурної трансформації міжнародної системи після розпаду біполярності, призвела до усвідомлення важливості регуляційного начала в функціонуванні міжнародної системи, механізмів контролю і раціональної спрямованості головних процесів та тенденцій у ній.

Ключові слова: міжнародна система, систематичний баланс, світоустрій, структура системи, баланс сил, гегемонія, турбулентність, міжнародний режим, глобальне управління.

На початку ХХІ ст. відбулися кардинальні політичні зміни на світовій арені, а бурхливий розвиток економіки втягнув у міжнародні економічні відносини всі країни й регіони світу. Широке впровадження Інтернету й різновидів телекомунікацій, поряд з економічними факторами, уможливило тісніше спілкування й взаємодію на рівні окремих людей, груп й організацій. Внаслідок цього міждержавні кордони практично в усіх сферах стали прозорішими, й усе виразнішими стають такі тенденції світового розвитку, як глобальна інтеграція та диференціація світу. Все це істотно змінило політичну структуру сучасного світу та зумовлює беззаперечну актуальність даного дослідження.

Метою даної статті є аналіз особливостей міжнародних систем як різновиду суспільних, а також традиційних механізмів досягнення ними стабільності (балансу сил). Крім того, розглядаються нові підходи глобального управління до досягнення стабільності міжнародної системи в контексті глобалізації.

Дослідженням даного питання займалися такі зарубіжні науковці, як Д. Най та Д. Веймер, Дж. Стиглиц [15, 21, 22], О. Барабанов, В. Кулагін, М. Лебедева, А. Мельвіль, А. Панарін [2, 6 - 9, 11] тощо.

Структура сучасної системи міжнародних відносин характеризується тим, що із закінченням холодної війни завершилася епоха біполярного світу. Дискусії розгорнулися навколо двох основних точок зору на нову систему міжнародних відносин: світ став монополярним чи багатополярним? [5, с. 98].

Key words: World War I, Ukrainian political thought, the Entente, Tripartite Alliance, General Ukrainian Council, the Union of the Liberation of Ukraine, The Union of Ukrainian Progressionists, Ukrainian social-democrats.

©Анатолій Федорюк
(м. Чернівці)

Питання полярності світової системи та стабільності міжнародних відносин інтенсивно обговорювалося як політичними діячами, так і дослідниками. Під час війни в Перській затоці тодішній президент США Дж. Буш-старший заявив, що в зв'язку з розпадом СРСР зник один з полюсів, і ця ідея була підхоплена світовою громадськістю. З. Бжезінський відзначав, що „внаслідок краху супротивника Штати стали єдиною світовою державою... Більше того, навіть якщо перевага США почне зменшуватися, малоймовірно, що будь-яка держава зможе досягти такої світової переваги, яку нині мають США” [3, с. 42, 120]. Йшлося про формування Pax Americana - єдинополюсного світу на чолі зі США. На думку С. Хантінгтона, лідерство США виправдано тим, що ця країна є найбільш вільною й ліберальною. Однополярність пов'язувалася також з відсутністю серйозних загроз для США з боку будь-якої іншої держави [22, с. 96]. Ряд авторів також підкреслює відповідальність США за те, що відбувається в світі, з огляду на їх могутність і становище лідерства [4, с. 18; 11, с. 43].

Проте, у багатьох працях здійснювалися спроби зазначити, що однополярність світу зовсім не означає неодмінно полюс у вигляді США, він може бути набагато складнішим. Наприклад, деякі дослідники вважають, що цей полюс складався ще в період холодної війни й являє собою певні погоджені дії з управління світом групою з провідних держав (G-7, G-8). Концепція багатополярного світу стає досить популярною наприкінці 90-х рр., коли стало очевидним формування нових світових центрів або полюсів, зокрема Китаю й Західної Європи [20, с. 227]. В часи розквіту державоцентристської моделі світу економічний і військово-політичний потенціали держави, як відомо, збігалися, а наприкінці ХХ ст. економічний фактор став самостійним. Це позначилося, наприклад, під час енергетичної кризи 70-х рр., коли країни Заходу, що володіли більшими військово-політичними можливостями, виявилися змушеними вести переговори з країнами ОПЕК. Невипадково й сьогодні існує гіпотеза в рамках державоцентристської моделі з її можливими полюсами, в якій відзначається автономна роль економічного фактору, виділяючи Японію як один із центрів, незважаючи на те, що ця країна не має потужного військово-політичного потенціалу. Важко спрогнозувати, чи буде економічний фактор визначати могутність полюсів ХХІ ст., акцент здійснюється на інші показники, зокрема, рівень